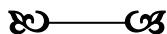

นวัตกรรมทางสังคมกับแนวทางการพัฒนาเครือข่าย สัมมาชีพชุมชนอย่างยั่งยืน*

SOCIAL INNOVATION AND THE METHOD OF DEVELOPMENT FOR SUSTAINABLE COMMUNITY LIVELIHOOD NETWORK

ชลวิทย์ เจียรจิตต์, ชัยวัชร พรหมจิตติพงษ์, ธันนิกันต์ สูญสันภัย, สายชล ปัญญชิต, ภูเบศ วนิชชานนท์
Cholvit Jearajit, Chaiwatchara Promjittiphong, Tannikarn Soonsinpai, Saichol Panyachit, Phoobade Wanitchanon

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Srinakharinwirot University

Corresponding Author E-mail: saicholpa@sg.swu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาเครือข่ายสัมมาชีพ 2) ถอดบทเรียนแนวทางการยกระดับศักยภาพเครือข่ายสัมมาชีพให้มีความยั่งยืน และ 3) พัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมเครือข่ายสัมมาชีพ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลจากผู้แทนกลุ่มสมาชิกภายในชุมชนของเครือข่ายสัมมาชีพและผู้แทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จำนวน 60 คน โดยการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง โดยมีเครื่องมือการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสนทนากลุ่ม อาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบและการวิเคราะห์แบบแก่นสาระ

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาเครือข่ายสัมมาชีพ พบว่า องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นและสามารถสนับสนุนการพัฒนาเครือข่ายสัมมาชีพได้คือ องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้การบริหารกลุ่มอย่างมีส่วนร่วม ภายได้ปัจจัยความสำเร็จ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการสื่อสาร ด้านความคิดสร้างสรรค์ ด้านความเสียสละ และด้านการสรุปบทเรียน 2) ถอดบทเรียนแนวทางการยกระดับศักยภาพเครือข่ายสัมมาชีพให้มีความยั่งยืนพบว่า การยกระดับเครือข่ายสัมมาชีพจำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้เพื่อเข้าใจพื้นที่ การปรับใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมที่เหมาะสมโดยเฉพาะนวัตกรรมเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง ความยั่งยืนในการพัฒนา และการมุ่งสู่การพัฒนาเพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงสร้างสรรค์ และ 3) พัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมเครือข่ายสัมมาชีพ พบว่า การพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมเครือข่ายสัมมาชีพสู่ระดับนโยบายจะต้องอาศัยการสร้างผู้นำ การสร้างเครือข่ายผ่านกิจกรรมการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม และการติดตามประเมินผลเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้

คำสำคัญ: นวัตกรรมทางสังคม; การพัฒนาชุมชน; ความยั่งยืน; เครือข่ายสัมมาชีพ; ชุมชน

*Received September 9, 2021; Revised February 8, 2022; Accepted February 13, 2022

Abstract

This research aimed: 1. To investigate the factors of successful livelihood network development, 2. To gain lesson-learned knowledge forms of network's sustainable development approaches, and 3. To develop the social innovation of the community livelihood. Qualitative research method was employed to collect data from 60 key informants, purposefully selected from the community livelihood members, and relevant governmental units, by in-depth-interviewing and focus group discussions.

The findings revealed that 1. Factors affecting the success of the livelihood network development were found the knowledge of local wisdom and the knowledge of participatory group administration could support the livelihood network development. There were 4 factors affecting the success of the livelihood network development: communication, creativity, sacrifice, and lesson-learned conclusion. 2. Lesson-learned to upgrade the livelihood network development required the learning of its location, the uses of appropriate technology and innovation, particularly the strong innovative social network, sustainable development, and creative changes. In addition, the drive and extension of the innovative livelihood network toward the policy level also required leadership, participating activities among the networks, as well as the evaluation, to exchange the knowledge of community product development.

Keywords: Social Innovation; Community Development; Sustainable; Livelihood Network; Community

บทนำ

กระบวนการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในปัจจุบันได้อาศัยแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวทางการบูรณาการที่สำคัญในการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาในมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม การเสริมสร้างความเข้มแข็งฐานรากภายใต้ต้นเวศวิทยาชุมชน จึงนับได้ว่าเป็นการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่สำคัญภายใต้บริบทของภูมิศาสตร์พื้นที่ วัฒนธรรม และพื้นฐานทางเศรษฐกิจ รวมไปถึงการใช้ทุนทางปัญญาผ่านการผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับองค์ความรู้สมัยใหม่เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนควบคู่ไปกับการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่จะเป็นแรงขับเคลื่อน

สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ (นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ, 2550) ขณะที่การทวนกลับของภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการพัฒนาได้ฉายภาพการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกระบวนการคิดสร้างสรรค์คุณค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นภายใต้ภูมิปัญญาของท้องถิ่น อันนำมาสู่การพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการพัฒนาได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจในมิติของการยกระดับเป็นสัมมาชีพที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน การสร้างเสริมสุขภาวะให้แก่คนในท้องถิ่น การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น และการนำทรัพยากรชุมชน ได้แก่ ทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น และเทคโนโลยีชุมชน มาใช้ในการผลิตสินค้าชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์และแก้ไขปัญหาสังคม อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงการขยายความสัมพันธ์ของชุมชนไปยังชุมชนบริเวณใกล้เคียงภายใต้กลไกทางวัฒนธรรมและการยกระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน (หทัยรัตน์ บุญโยปษ์ภูมิก, 2561)

การมุ่งสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรในพื้นที่โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน ปิงปอนด์ รักอำนวยกิจ และคณะ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง “การส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดรองและมีรายได้น้อย เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ: การศึกษากลุ่มจังหวัดอีสานใต้ (ยโสธร ศรีสะเกษ อำนาจเจริญ)” โดยมีข้อคิดเห็นสำคัญของแนวทางการเพิ่มรายได้และลดความเหลื่อมล้ำผ่านทรัพยากรชุมชนที่มีอยู่ในพื้นที่ ซึ่งเป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานของการพัฒนาภายใต้วัฒนธรรมพอเพียงและความสงบสุข การใช้ทรัพยากรที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ผสมเข้ากับความคิดสร้างสรรค์และการมีส่วนร่วมของชุมชนจะช่วยยกระดับรายได้ในพื้นที่อันนำมาสู่การลดความเหลื่อมล้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้ฐานของการพึ่งพาและเติบโตจากภายในเป็นหลัก โดยเฉพาะการพัฒนาสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) ให้มีความแตกต่างกับชุมชนอื่นในจังหวัดใกล้เคียง และใช้การท่องเที่ยวส่งเสริมในการกระจายรายได้เข้าสู่ชุมชน ซึ่งการพัฒนาเหล่านี้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ

การอาศัยองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการสร้างผลผลิตผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนได้ก่อรูปของเครือข่ายทางสังคมในลักษณะสัมมาชีพขึ้นมาในบริบทของสายสัมพันธ์เพื่อส่งเสริมการพัฒนากิจกรรมที่เกี่ยวกับอาชีพและการทำงานเชิงเครือข่ายอย่างยั่งยืนในชุมชน ภาพสะท้อนผ่านมุมมองเครือข่ายทางสังคมแสดงให้เห็นว่าเครือข่ายสัมมาชีพส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นมีรากฐานมาจากการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีองค์ประกอบจากทรัพยากรภายในชุมชนมาเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า โดยสมาชิกที่มารวมกลุ่มจะมีการเรียนรู้หลักการสัมมาชีพผ่านการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและสถาบันพุทธศาสนา สำหรับการกำหนดพื้นที่วิจัยแบบยึดจุดมุ่งหมายของการ

วิจัยเป็นหลัก กล่าวคือ 1) เป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มอาชีพซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยสมาชิกภายในชุมชนและมีการผลิตสินค้าที่ใช้วัสดุภายในชุมชน 2) เป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมในการส่งเสริมให้เกิดการจัดการความรู้และการยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์สินค้า และ 3) เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังชุมชนร่วมเรียนรู้ด้วย ซึ่งในการศึกษาค้างครั้งนี้ได้เลือกกลุ่มอาชีพ 3 พื้นที่คือ 1) กลุ่มอาชีพชุมชนดงตะขบ ตำบลดงตะขบ อำเภอดงพวนหิน จังหวัดพิจิตร 2) กลุ่มอาชีพทอผ้าไทเลยบ้านก้างปลา ตำบลชัยพฤกษ์ อำเภอมือง จังหวัดเลย และ 3) กลุ่มอาชีพทำผาเชรามิก ตำบลท่าผา อำเภอกะคา จังหวัดลำปาง

ดังนั้น การศึกษาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการยกระดับการสร้างเครือข่ายสมาชิก ทั้งการบริหารจัดการเครือข่ายและคุณภาพผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทการพัฒนาที่ยั่งยืน การศึกษาค้างครั้งนี้จึงได้กำหนดพื้นที่การศึกษา 3 พื้นที่ดังกล่าวข้างต้น เพื่อสนับสนุนให้เกิดการถอดบทเรียนและการขยายต่อรูปแบบพื้นที่นวัตกรรมเครือข่ายสมาชิกให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ชุมชนท้องถิ่นที่ทำการศึกษาและเป็นการสร้างความเข้มแข็งจากฐานราก ด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านการขับเคลื่อนผลิตภัณฑ์ชุมชนในฐานนวัตกรรมทางสังคม เพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคมอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาเครือข่ายสมาชิก
2. เพื่อถอดบทเรียนแนวทางการยกระดับศักยภาพเครือข่ายสมาชิกให้มีความยั่งยืน
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมเครือข่ายสมาชิก

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมเครือข่ายสมาชิก: การยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนอย่างยั่งยืน” ได้รับทุนอุดหนุนการทำการกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยภายใต้โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการความรู้การวิจัยเพื่อการใช้ประโยชน์จาก สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ 2563

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาเครือข่ายสมาชิก รวมทั้งถอดบทเรียนแนวทางการยกระดับศักยภาพเครือข่ายสมาชิกให้มีความยั่งยืน และพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมเครือข่ายสมาชิก โดยให้มีกลุ่มผู้ให้สำคัญ (Key Informants) จากการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีผู้แทนกลุ่มสมาชิกภายในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ

การดำเนินงานของกลุ่มอาชีพ และผู้แทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญของการวิจัย ได้แก่ กลุ่มผู้นำกลุ่มอาชีพในพื้นที่การวิจัย และกลุ่มสมาชิกภายในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพทั้ง 3 พื้นที่ของการวิจัยจำนวน 45 คน และผู้แทนหน่วยงานภาครัฐทั้งส่วนกลางและในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายสมาชิกให้มีความยั่งยืน ได้แก่ กรมพัฒนาชุมชน สำนักงานพาณิชย์จังหวัดและสำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง จำนวน 15 คน ดังนั้นการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น 60 คน

สำหรับการกำหนดพื้นที่วิจัยแบบยึดจุดมุ่งหมายของการวิจัยเป็นหลัก กล่าวคือ 1) เป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มอาชีพซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยสมาชิกภายในชุมชนและมีการผลิตสินค้าที่ใช้วัสดุภายในชุมชน 2) เป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมในการส่งเสริมให้เกิดการจัดการความรู้และการยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์สินค้า และ 3) เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปยังชุมชนร่วมเรียนรู้ด้วย ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกกลุ่มอาชีพ 3 พื้นที่คือ 1) กลุ่มอาชีพชุมชนดงตะขบ ตำบลดงตะขบ อำเภอดงพานหิน จังหวัดพิจิตร 2) กลุ่มอาชีพทอผ้าไทเลยบ้านก้างปลา ตำบลชัยพฤกษ์ อำเภอเมือง จังหวัดเลย และ 3) กลุ่มอาชีพทำผาเซรามิก ตำบลท่าผา อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยโดยอาศัยการเก็บข้อมูลผ่านเครื่องมือการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึกในลักษณะกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) สำหรับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ และ 2) แบบสนทนากลุ่มสำหรับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ผ่านการลงพื้นที่เพื่อประสานงาน ศึกษา และวางแผนทางการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งต้องอาศัยการทำความเข้าใจบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่ของการวิจัย รวมทั้งพัฒนารอบการยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนร่วมกับเครือข่ายที่จะเข้าร่วมการวิจัยครั้งนี้ โดยผู้วิจัยจะได้ร่วมเก็บข้อมูลจากแบบสำรวจในช่วงระหว่างการศึกษาศาสนาไปด้วย จากนั้นดำเนินการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้กระบวนการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อพิสูจน์ความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับจากการลงภาคสนามศึกษาวิจัยครั้งนี้ จากนั้นนำข้อมูลที่มาวิเคราะห์ข้อมูลผู้โดยวิจัยจะดำเนินการใช้แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการลงพื้นที่ภาคสนาม ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะได้แบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพออก 2 ส่วนคือ การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Analytic Comparison) และการวิเคราะห์แบบแก่นสาระ (Thematic Analysis)

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลและได้ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาเครือข่ายสัมมาชีพ

การวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาเครือข่ายสัมมาชีพ แบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ประเด็นสำคัญคือ 1) องค์ความรู้ของเครือข่ายสัมมาชีพ และ 2) ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายสัมมาชีพ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) องค์ความรู้ของเครือข่ายสัมมาชีพ โดยเครือข่ายพื้นที่ต้นแบบมีเป้าหมายสำคัญในการยกระดับการสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน การขับเคลื่อนองค์ความรู้จึงอยู่บนฐานของการมีคุณภาพชีวิตทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่ดีขึ้น การอาศัยองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นนับเป็นสิ่งสำคัญในการนำทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนมาแก้ไขปัญหาหรือยกระดับคุณภาพการดำเนินชีวิตภายใต้ระบบวัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิต ระบบนิเวศ และปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะของการถ่ายทอดและการส่งสมให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่และตอบสนองต่อนิเวศวิทยาชุมชน ความสามารถในการรักษาและต่อยอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นผลออกมาในรูปแบบของผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนที่สร้างอาชีพและเป็นแหล่งรายได้สำคัญของชุมชน ดังเช่น **กลุ่มอาชีพชุมชนดงตะขบ ตำบลดงตะขบ อำเภอดงพานหิน จังหวัดพิจิตร** พบว่าการถ่ายทอดและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมในการนำผลิตภัณฑ์จากการสานไม้ไผ่มาใช้ให้เกิดประโยชน์การครัวเรือน โดยการส่งต่อและถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของสมาชิกในชุมชนจะมีพื้นที่วัดเป็นพื้นที่สาธารณะสำคัญของการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ทั้งนี้การที่มีผู้นำตามประเพณีที่สำคัญคือเจ้าอาวาสวัดดงตะขบเป็นผู้มีบทบาทในการสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์และส่งต่อภูมิปัญญาจากสมาชิกของชุมชนได้ร่วมกัน จึงส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างรายได้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงยังปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ขณะที่**กลุ่มอาชีพทอผ้าไทเลียบ้านก้างปลา ตำบลชัยพฤกษ์ อำเภอมะนัง จังหวัดเลย** พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มอาชีพในพื้นที่นี้เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยโดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่คือ การปลูกฝ้าย นำมาสานต่อองค์ความรู้ระดับเป็นผลิตภัณฑ์ทอผ้าไทเลียบนภายใต้การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐผ่านหมู่บ้านแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง และ**กลุ่มอาชีพท่าผาเชรามิก ตำบลท่าผา อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง** พบว่า องค์ความรู้ที่สำคัญของกลุ่มอาชีพนี้คือการอนุรักษ์ รวมทั้งปรับปรุงยุคที่ใช้เทคโนโลยีภายในครัวเรือนจากการทำถ้วยชามและอุปกรณ์จากเครื่องปั้นดินเผา โดยการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนแห่งนี้จะเน้นการเรียนรู้และพัฒนาภูมิปัญญาภายในครัวเรือนที่แต่ละแห่งจะเป็น

ผู้ประกอบการส่งผลให้แต่ละครัวเรือนจะมีเอกลักษณ์ของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ดินเผา ลวดลายและความคงทนที่มีลักษณะเฉพาะ

อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ของเครือข่ายสมาชิกจะเกิดการถ่ายทอดและต่อยอดให้เกิดประสิทธิภาพได้จำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้การบริหารกลุ่มอย่างมีส่วนร่วมควบคู่ไปกับองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น กล่าวคือการบริหารจัดการภายในเครือข่ายสมาชิกจะอาศัยหลักการการเข้ามามีส่วนร่วมโดยคำนึงถึงความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมของสมาชิก นอกจากนี้ กิจกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีนับเป็นตัวกลางสำคัญในเชื่อมร้อยสายสัมพันธ์ภายในกลุ่มเครือข่ายให้ดำเนินงานด้วยความสามัคคีและแบ่งปันประสบการณ์ขององค์ความรู้ให้กับสมาชิกภายในกลุ่ม อีกทั้งการมีหน่วยงานภายนอก เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น เข้ามามีส่วนร่วมในการเปิดพื้นที่สาธารณะของชุมชนในการใช้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจจะช่วยสร้างช่องทางการสื่อสารและระดมความคิดเห็นของสมาชิกภายในเครือข่ายได้เช่นเดียวกัน ดังเช่นกลุ่มอาชีพทำผาเซรามิก ตำบลท่าผา อำเภอกาฬสินธุ์ จังหวัดสกลนคร ได้รวมตัวกันเพื่อเปิดช่องทางสื่อสารทางการตลาดในช่วยของการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) และการร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาของกลุ่มอาชีพชุมชนดงตะขบ ตำบลดงตะขบ อำเภอดงตะพาน จังหวัดบึงกาฬ ซึ่งเป็นจุดรวมสำคัญขององค์ความรู้ของเครือข่ายสมาชิกในการบริหารกลุ่มอย่างมีส่วนร่วม

2) ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายสมาชิก จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลสามารถวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายสมาชิกได้ 4 ประการสำคัญคือ (1) ปัจจัยด้านการสื่อสาร เป็นการสื่อสารเป้าหมายและประโยชน์ของการเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายสมาชิกไปจนถึงการสื่อสารความเข้าใจยุทธศาสตร์และการดำเนินงานของกลุ่ม ซึ่งจะช่วยก่อให้เกิดการรับสารและการตอบโต้ข้อมูลเพื่อการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบกับสังคมสมัยใหม่ได้สร้างการสื่อสารในเครือข่ายสังคมออนไลน์ให้เป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนความสำเร็จของเครือข่ายสมาชิกอีกด้วย (2) ปัจจัยด้านความคิดสร้างสรรค์ เป็นการอาศัยความคิดสร้างสรรค์ในการประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน ซึ่งเป็นการผนวกความคิดสร้างสรรค์ที่เป็นทุนทางปัญญาเข้ากับผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนที่เป็นทุนของชุมชนเพื่อยกระดับการสร้างรายได้และเอกลักษณ์ให้กับสินค้า (3) ปัจจัยด้านความเสียสละ การเสียสละเป็นส่วนสำคัญในการสร้างจิตสำนึกร่วมของสมาชิกภายในกลุ่มให้ตระหนักถึงการดำเนินกิจกรรมและความสำเร็จแบบมีส่วนร่วม และ (4) ปัจจัยด้านการสรุปทบทวน การสรุปทบทวนความสำเร็จของการดำเนินงานเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนพัฒนาลักษณะคุณค่าทางวัฒนธรรมหรือลักษณะผลิตภัณฑ์สินค้า ซึ่งเชื่อมโยงกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในเครือข่าย

2. ถอดบทเรียนแนวทางการยกระดับศักยภาพเครือข่ายสัมมาชีพให้มีความยั่งยืน

แนวทางการยกระดับเครือข่ายสัมมาชีพได้อาศัยกรอบคิดกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้จากการวิจัยและการสร้างสรรค์นวัตกรรมภายใต้บริบทของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (LIST Model) ของพระสุริยรัตนบัณฑิต (2561) มาช่วยในการวิเคราะห์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

L: Learning การเรียนรู้ ชุมชนจะต้องเรียนรู้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในพื้นที่เพื่อจะช่วยให้เกิดการปรับเปลี่ยนเพื่อยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน โดยการเรียนรู้จะต้องอาศัยการเรียนรู้ภายในกลุ่มชุมชนบนฐานของการแลกเปลี่ยนความคิดและการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีกว่าจากฐานทรัพยากรชุมชน ซึ่งสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน

I: Innovation นวัตกรรม การใช้ความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการบนฐานของทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนจะช่วยก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเป็นการคำนึงถึงความสมดุลระหว่างสังคมและสิ่งแวดล้อมภายใต้สิ่งที่เรียกว่า “นวัตกรรม” การเรียนรู้ ถ่ายทอด ต่อยอด และสร้างผลิตภัณฑ์ที่สร้างสรรค์จะช่วยให้เกิดการรักษามิปัญญาท้องถิ่นและยกระดับคุณภาพของชุมชนที่ได้รับการสืบทอดองค์ความรู้

S: Sustainable Action การปฏิบัติการเพื่อความยั่งยืน การนำองค์ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติการเพื่อความยั่งยืนจะต้องคำนึงถึงคน สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นองค์รวม การจะต่อยอดและยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนขึ้นมาได้จะต้องอาศัยเงื่อนไขสำคัญคือการพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ให้มีการต่อยอดและรักษาคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในการคำนึงถึงความสมดุลของสิ่งแวดล้อมและวิถีวัฒนธรรมของการดำรงชีวิต รวมไปถึงการเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมที่จะช่วยให้คุณภาพผลิตภัณฑ์อยู่ภายใต้ความสมดุลของนิเวศวิทยาชุมชน

T: Transformation การเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ การยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์จะต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงที่สร้างสรรค์และคำนึงถึงทุกคนในชุมชน การยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์ทางเศรษฐกิจจะต้องเป็นการสร้างองค์ความรู้ที่ช่วยยกระดับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับอาชีพให้แก่พื้นที่เป้าหมายที่รับรองความรู้

3. แนวทางการพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมเครือข่ายสัมมาชีพ

เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีการเชื่อมโยงของคน กลุ่มของคน หรือกลุ่มองค์กรที่สมัครใจที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารหรือทำกิจกรรมร่วมกัน การเชื่อมโยงของเครือข่ายที่เป็นรูปธรรมมี 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งมีเครือข่ายทางสังคมที่เป็น

ทุนทางสังคมในการช่วยให้เกิดความสำเร็จของเครือข่ายสัมมาชีพ โดยเครือข่ายที่เกิดขึ้นเป็นการรวมกลุ่มที่เกิดตามประเด็นปัญหาและเกิดขึ้นเพื่อสร้างอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม ประกอบกับการสร้างสัมพันธ์เครือข่ายภายในและภายนอกจะก่อให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายจนนำมาสู่การพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็ง การสร้างนวัตกรรมเครือข่ายสัมมาชีพสู่ระดับนโยบายจึงจำเป็นต้องอาศัยการสร้างเครือข่ายผ่านกระบวนการ 3 ขั้นตอนคือ 1) การแสวงหาผู้นำการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือเป็นการหาผู้นำเครือข่ายที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้ ทั้งนี้บุคคลที่เป็นผู้นำที่มีศักยภาพเพียบพร้อมจะมีส่วนในการขับเคลื่อนกลุ่มทางสังคมให้เป็นเครือข่ายได้มากกว่า โดยเฉพาะบุคคลที่มีการเสียสละและเป็นตัวแบบที่ดีให้กับสมาชิก 2) การจัดตั้งเครือข่าย กล่าวคือระยะการเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นเครือข่าย เป็นระยะที่เริ่มมีการกำหนดวิสัยทัศน์และพันธกิจร่วมกัน ทั้งนี้กระบวนการต่างๆ เกิดขึ้นภายใต้การยึดมั่นผลประโยชน์และการแก้ไขปัญหาของเครือข่ายสัมมาชีพเป็นหลัก ซึ่งจะช่วยนำไปสู่การจัดกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรมที่ตอบสนองต่อปัญหาที่ได้ตั้งไว้ และ 3) การดำเนินการและประเมินผล กล่าวคือการประเมินผลการดำเนินงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในระดับปัจเจกซึ่งเป็นการตีความระหว่างความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในกลุ่ม ที่ทำให้เกิดการประเมินผลระหว่างสมาชิกเครือข่าย ตลอดจนการประเมินผลการดำเนินกิจกรรมและประสบการณ์ที่ผ่านมา กระบวนการนี้จะทำการคงไว้ซึ่งสภาพของการเป็นเครือข่ายให้คงไว้ซึ่งเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรม และรักษาแบบแผนของเครือข่ายไว้ได้

อภิปรายผลการวิจัย

การสร้างความเข้มแข็งจากฐานรากด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนจะต้องอาศัยนวัตกรรมเครือข่ายทางสังคมในการยกระดับเครือข่ายชุมชน โดยองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นและสามารถสนับสนุนการพัฒนาเครือข่ายสัมมาชีพได้คือ องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้การบริหารกลุ่มอย่างมีส่วนร่วม ภายใต้ปัจจัยความสำเร็จ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการสื่อสาร ด้านความคิดสร้างสรรค์ ด้านความเสียสละ และด้านการสรุปบทเรียน ขณะที่การยกระดับเครือข่ายสัมมาชีพจำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้เพื่อเข้าใจพื้นที่ การปรับใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมที่เหมาะสมโดยเฉพาะนวัตกรรมเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง ความยั่งยืนในการพัฒนา และการมุ่งสู่การพัฒนาเพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงสร้างสรรค์ นอกจากนี้การขับเคลื่อนและขยายรูปแบบการสร้างนวัตกรรมเครือข่ายสัมมาชีพสู่ระดับนโยบายจะต้องอาศัยการสร้างผู้นำ การสร้างเครือข่ายผ่านกิจกรรมการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม และการติดตามประเมินผลเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน โดยมุมมองจากการศึกษาของ พระสุธีรัตนบัณฑิต (2561) แสดงให้เห็นว่าการเรียนรู้เพื่อรู้จักตนเองเพื่อสร้างองค์ความรู้ให้กับสังคม นำไปสู่การสร้างนวัตกรรมที่เป็นทั้ง

นวัตกรรมทางความคิดและวัตถุ ซึ่งจะนำไปสู่การรักษารูปแบบของเครือข่ายที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนที่จะสร้างผลกระทบให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์ ทั้งนี้ความยั่งยืนและสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นยังจำเป็นจะต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม และอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ร่วมกันอีกด้วย โดยการยกระดับอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้เมื่อเกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่พื้นที่เป้าหมาย

เมื่อพิจารณาปัจจัยความสำเร็จ 4 ด้าน และการยกระดับเครือข่ายสมาชิกจะต้องอาศัยทุนทางสังคมที่สำคัญคือ การรวมตัวกันเป็นเครือข่าย ความไว้วางใจของเครือข่าย บรรทัดฐานในการปฏิบัติของเครือข่าย การถ่ายทอดและสั่งสมภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรชุมชน และผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนที่ได้รับการสร้างสรรค์จากเครือข่ายสมาชิก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม โดย Robert Putnam (1993) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมในลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคมที่สมาชิกมีการรวมตัวกันบนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน (Norm of Trust) และมีองค์ประกอบสำคัญของการสั่งสมขึ้นเป็นทุนทางสังคมคือ เครือข่าย ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานในการปฏิบัติ ผ่านปฏิบัติการของสถาบันทางสังคมที่เป็นจุดเริ่มต้นของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ขณะที่ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554) อธิบายทุนทางสังคมในมิติทัศน์ของการดำรงชีพ (Livelihoods) ไว้ว่า ทุนทางสังคมเป็นทุนที่มีอยู่ในสังคมและสามารถนำมาใช้ในการสร้างเครือข่ายทางสังคมอันจะนำไปสู่ความมั่นคงในชีวิตบนพื้นฐานของความไว้วางใจและการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การรวมกลุ่มทางสังคม และบรรทัดฐานหรือค่านิยมที่คนในเครือข่ายยอมรับร่วมกันและเชื่อมโยงไปยังระบบความเชื่อของสังคมและวัฒนธรรมอีกด้วย

ทั้งนี้ ข้อเสนอของ Pierre Bourdieu (1986) อธิบายว่าทุนทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลซึ่งสามารถสะสมได้ในตัวของปัจเจก และสามารถเปลี่ยนแปลงสู่ทุนประเภทต่าง ๆ ได้ตั้งแต่ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสัญลักษณ์ ตลอดจนทุนทางเศรษฐกิจ โดยการพิจารณาทุนทางสังคมในการยกระดับเครือข่ายสมาชิกมีลักษณะเป็นการสร้างสำนึกร่วมที่เป็นความสัมพันธ์ร่วมกันทั้งในระดับสมาชิกของกลุ่มอาชีพและภาคีเครือข่าย ซึ่งช่วยให้เกิดยกระดับการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอาชีพซึ่งสอดคล้องกับปัจจัยความสำเร็จที่เกิดขึ้น จากทั้งระดับภายในองค์กรคือการวัฒนธรรมองค์กรที่ทำให้สมาชิกกลุ่มอาชีพสามารถประกอบกิจกรรมร่วมกับกลุ่มอาชีพได้อย่างต่อเนื่อง การสร้างสัญลักษณ์ที่สมาชิกกลุ่มยึดถือร่วมกัน อาทิ การสร้างบรรทัดฐานในการใช้ผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน และปัจจัยภายนอกจากการได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งให้การสนับสนุนในด้านทุนทรัพย์ ดังนั้นการพิจารณาถึงทุนทางสังคมในการยกระดับเครือข่ายสมาชิกจึงมีลักษณะเป็นกลไกการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสมาชิกและภาคีเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่

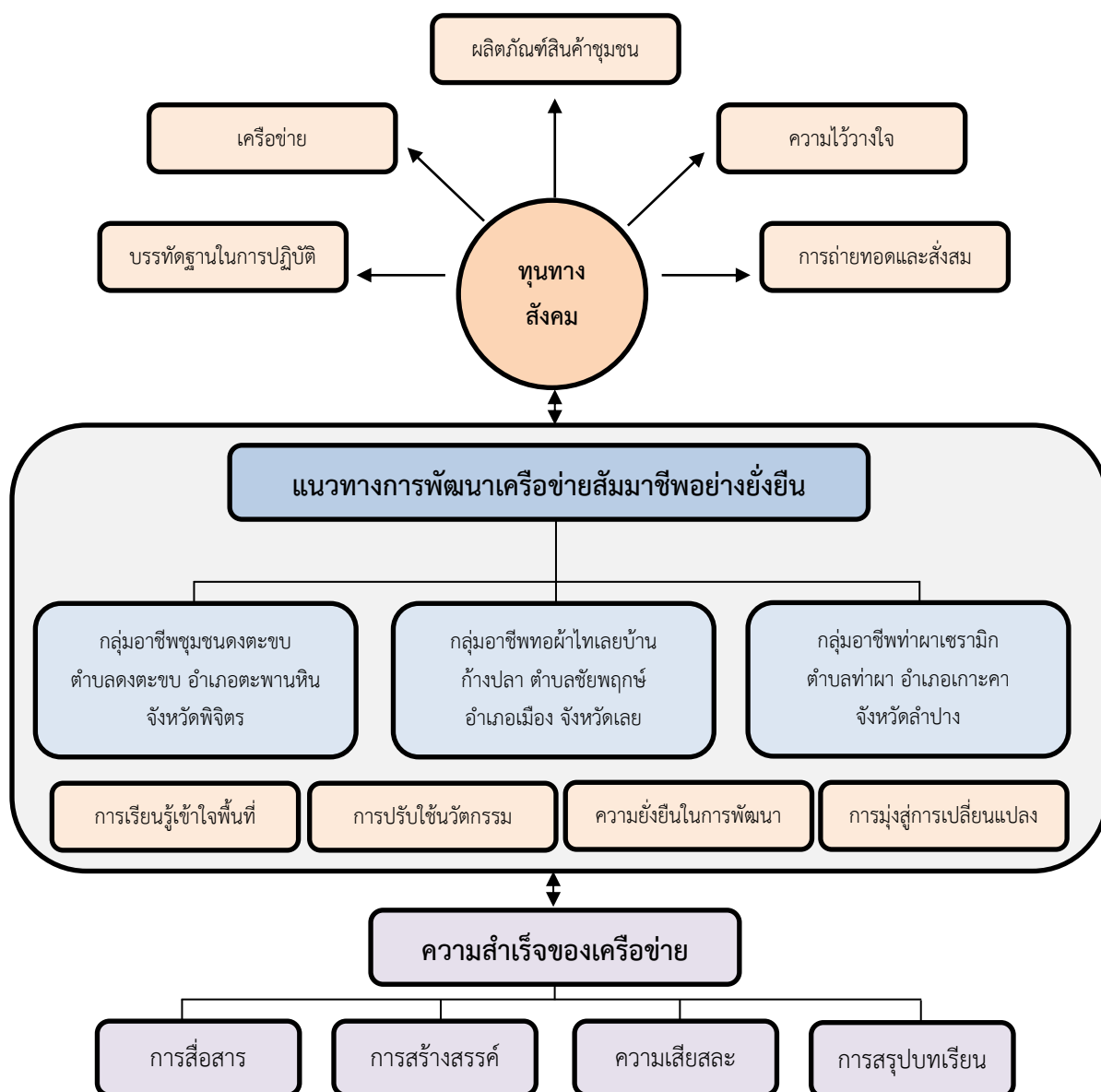
การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงวิถีชุมชนที่สอดคล้องกับแนวทางการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอาชีพอย่างยั่งยืนได้

การพิจารณาการพัฒนาสมาชิกชุมชนที่ต้องอาศัยการประยุกต์ใช้ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมทางสังคม การศึกษาของ สรรณญา กระสังข์ และคณะ (2560) ได้สะท้อนให้เห็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างสมาชิกชุมชนพบว่ากระบวนการพัฒนาสมาชิกชุมชนเกิดจากการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากควบคู่กับองค์ความรู้สมัยใหม่และการใช้ทรัพยากรชุมชนที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดการต่อยอดองค์ความรู้เดิมผสมผสานเข้ากับกับองค์ความรู้ใหม่เกิดขึ้นเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนต่อไป ดังนั้น การพัฒนาเครือข่ายสมาชิกชุมชนอย่างยั่งยืนจะต้องอาศัยทรัพยากรชุมชนและการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนผสมผสานเข้ากับนวัตกรรมทางสังคมในลักษณะของเครือข่ายขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจให้เกิดความยั่งยืนภายใต้ฐานทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน ขณะที่มุมมองของเครือข่ายทางสังคมในฐานนวัตกรรมทางสังคม สุริชัย หวันแก้ว (2561) ได้กล่าวถึงนวัตกรรมทางสังคมจะเกิดขึ้นภายใต้สภาวะเงื่อนไขของการมีความคิดใหม่และประยุกต์ใช้ยุทธศาสตร์ตอบสนองความต้องการของชุมชน ประกอบกับการสร้างความสัมพันธ์ใหม่เพื่อปรับปรุงสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเครือข่ายที่เข้มแข็งจะเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและสามารถดึงศักยภาพของทรัพยากรเหล่านั้นพัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวในบริบทสังคม เช่นเดียวกับงานของสายชล ปัญญชิต และพฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ (2561) ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงสู่การเป็นนวัตกรรมทางสังคม ซึ่งเกิดจากการระดมทรัพยากรในชุมชนทั้งสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเชื่อมต่อกันเป็นปัจจัยขับเคลื่อนการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ประกอบกับความร่วมมือของคนในชุมชนจะช่วยให้เกิดความยั่งยืนได้ในการพัฒนาบนฐานของการประยุกต์ใช้นวัตกรรมทางสังคม

องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่ของการวิจัยครั้งนี้พบว่า แนวทางการพัฒนาเครือข่ายสมาชิกชุมชนอย่างยั่งยืน แสดงให้เห็นว่ามีทุนทางสังคมที่สำคัญต่อการพัฒนาเครือข่ายสมาชิกชุมชนคือ การรวมตัวกันเป็นเครือข่าย ความไว้วางใจของเครือข่าย บรรทัดฐานในการปฏิบัติของเครือข่าย การถ่ายทอดและสั่งสมภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรชุมชน และผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนที่ได้รับการสร้างสรรค์จากเครือข่ายสมาชิก ภายใต้ปัจจัยความสำเร็จ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการสื่อสาร ด้านความคิดสร้างสรรค์ ด้านความเสียสละ และด้านการสรุปบทเรียน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยในการยกระดับเครือข่ายสมาชิกได้อย่างยั่งยืน

ชุมชนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเครือข่ายสัมมาชีพในพื้นที่ที่มีความเข้มแข็ง และเกิดความไว้วางใจของเครือข่าย มีการพัฒนาต่อยอดด้านการสื่อสารภายในเครือข่าย การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ การเสียสละในการทำงานเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน และการมีส่วนร่วมและการสรุปบทเรียนที่เกิดขึ้น จากสมาชิกในเครือข่ายเพื่อพัฒนาปรับปรุงผลิตภัณฑ์สินค้า (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 แนวทางการพัฒนาเครือข่ายสัมมาชีพอย่างยั่งยืน

ที่มา: คณะผู้วิจัย (2564)

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะการนำการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในระดับนโยบาย สำนักงานการวิจัยแห่งชาติควรสนับสนุนให้เกิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการยกระดับองค์ความรู้ให้เกิดการพัฒนาภายใต้การผลิตสินค้าชุมชนในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) และกรมการพัฒนาชุมชนควรร่วมมือกับสำนักงานพาณิชย์จังหวัดและกรมสรรพากร ในการเปิดช่องทางการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนให้เข้าสู่ช่องทางการตลาดออนไลน์อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น รวมทั้งควรส่งเสริมให้การซื้อผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน สามารถลดหย่อนภาษีตามกฎหมายได้สองเท่า

2) ข้อเสนอแนะการนำการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในระดับปฏิบัติการ สำนักงานส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิสาหกิจชุมชน กรมพัฒนาชุมชนควรดำเนินนโยบายให้เกิดการจัดทำเครือข่ายสมาคมอาชีพของกลุ่มเอกลักษณ์ผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน (Uniqueness Local Product Cluster) และกลุ่มผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนประจำจังหวัด เพื่อสร้างให้เกิดความโดดเด่น และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน

3) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการใช้แนวทางการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) เพื่อยกระดับการบริหารจัดการเครือข่ายสมาคมอาชีพระดับจังหวัดที่มีความพร้อมในการยกระดับรายได้ และขยายต่อการดำเนินงานในเชิงพื้นที่เลี้ยงให้กับกลุ่มอาชีพในพื้นที่ใกล้เคียง

เอกสารอ้างอิง

- จามะรี เชียงทอง. (2549). *สังคมวิทยาการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- นภาพรณ หะวานนท์ และคณะ. (2550). *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปรีชา คุณินทร์พันธุ์. (2547). *พะเยาท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ความเป็นท้องถิ่น: หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิงปอนด์ รักอำนวยกิจ และคณะ. (2561). *การส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดรองและมีรายได้น้อย เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ: การศึกษากลุ่มจังหวัดอีสานใต้ (ยโสธร ศรีสะเกษ อำนาจเจริญ)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). *มโนทัศน์การดำรงชีพ*. เชียงใหม่: พงษ์สวัสดิ์การพิมพ์.
- พระสุธีรัตนบัณฑิต. (2561). *List Model for Research and Social Development*. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- ศุภฤกษ์ ธาราพิทักษ์วงศ์ และคณะ. (2562). *การยกระดับผลิตภัณฑ์และสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเพื่อสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สรณ์ธญา กระสังข์ และคณะ. (2560). *การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างสัมมาชีพชุมชนในพื้นที่อำเภอปรางค์กู่และอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สฤณี อาชวานันทกุล. (2562). *มลายานวัตกรรม*. กรุงเทพฯ: ซอลท์.
- สายชล ปัญญชิต, และพฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. (2561). ภูมิปัญญากับการพัฒนา: บทวิเคราะห์ว่าด้วยการบวชป่าเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 8(1), 253-263.
- สุริชัย หวันแก้ว (2561). วาระการพัฒนาโลกกับอนาคตไทย – กระแสปฏิรูปอ่อนล้าหรือเดินในเขาวงกต?. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 44(1), 1-18.
- หทัยรัตน์ บุญโยปัทมภ์. (2561). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: รุ่งเรือง.
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood.
- Putnum, R. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy* (Graduate's Thesis). Princeton University. Princeton.